

Romano džaniben

časopis romistických studií | 19. ročník | **2/2012**

Posuny v rómskej hudbe na Slovensku a jej funkcie v súčasnosti²

V príspevku by som rada načrtla zmeny, ktoré môžem pozorovať od roku 1988 až do súčasnosti v rómskych piesňach, v rómskej hudbe a v spôsobe, ako tieto fungujú vo svojom prostredí. Moje pozorovania sú z najväčšej časti výsledkom terénnych výskumov, uskutočňovaných v rokoch 1988–1989, 1994–1996 a 2000–2012. V tomto období som navštívila približne osemdesiat rómskych lokalít prevažne na východnom, sčasti na strednom Slovensku, mnohé z nich iba raz alebo dvakrát, za účelom nahrávania piesní, no asi do desiatich chodievam pravidelne. Uskutočňujem teda kvantitatívny aj kvalitatívny výskum. V rokoch 1988 – 1989 som uskutočnila výskum v obciach Žehňa a Abranovce (okres Prešov), kde dodnes udržujem živý kontakt s niekoľkými rómskymi rodinami. To mi umožňuje pomocou zúčastneného pozorovania, rozhovorov a nahrávok piesní zachytiť dvadsaťštyri rokov, počas ktorých sa udiali zmeny v hudbe, piesňový repertoár v jeho širších súvislostiach, v jeho dynamike a zmenách ako živý organizmus ovplyvňovaný mnohými faktormi a podnetmi z daného prostredia. Pri hodnotení repertóru som využívala synchronný aj diachrónny pohľad, ktoré sú súčasťou ekologického prístupu.³

Dejinný príbeh Rómov im príliš neumožnil vytvárať materiálne hodnoty, Rómovia na svojej ceste nezanechávali za sebou predmety, budovy, mestá. Ich kultúrna identita je formovaná z nemateriálnych prvkov, ku ktorým patrí hudba, jazyk, generáčne odovzdávané remeslá, rodinný život. Hudba patrila spolu s košičárstvom a košíkárom k odvetviam, za ktoré získavali Rómovia úctu aj u ma-

1 Mgr. Jana Belišová, PhD. je vedeckou pracovníčkou v etnomuzikologickom oddelení Ústavu hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied v Bratislave, je riaditeľkou o. z. Žudro. E-mail: vasolibe@gmail.com

2 Príspevok je súčasťou grantového projektu č. APVV-0727-07. Príspevok je výstupom operačného programu Výskum a vývoj pre projekt Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska (ITMS: 26240120035)

3 Ekologický prístup sa na piesňový repertoár díva ako na živý organizmus ovplyvňovaný mnohými faktormi a podnetmi z daného prostredia v jeho širších súvislostiach, v jeho dynamike a v jeho zmenách. Využíva dva základné prístupy k skúmaniu života piesne v danom prostredí: synchronný rez na zachytenie stavu repertóru v čase výskumu, ako sa piesňový repertoár javí pri rôznom generačnom zložení, sociálnom zaradení, pri nositeľoch rôzneho pohlavia, pri odlišných spevných príležitostiach, z hľadiska jednotlivca a skupiny a pod., a diachrónny pohľad, v ktorom sa uplatňuje historicko-vývinový aspekt, umožňujúci zachytávať dynamiku piesňového repertóru, zmeny prostredia, nositeľov, príležitostí, funkcií, prípadne ďalšie vplyvy v určitom časovom priereze. Bližšie Krekovičová, 1989 : 9.

goritného obyvateľstva a patrila k dôležitým prvkom identity Rómov (Horváthová, 1964 : 179-200). Ludová pieseň sa šírila ústnym podaním z generácie na generáciu, podliehala variačnému procesu, autori sa veľmi rýchlo stávali neznámymi a piesne kolektívnym vlastníctvom. V piesňach sa odovzdávali životné múdrosti, vyjadrovali sa v nich pocity, slúžili ako kolektívna pamäť.

Rómska hudba sa dá len veľmi ťažko všeobecne definovať. Rómovia žijú v rôznych krajinách a podľa toho sa ich hudba a piesne veľmi odlišujú. Nemožno hovoriť o jednotnom rómskom štýle. Rómovia si osvojovali prvky rôznych hudobných štýlov a smerov, tie prenášali nielen do svojej hudby, ale vytvárali aj fúzie rôznych hudobných štýlov či žánrov v jednej krajine. Je však rozdiel medzi „hudbou pre iných“, ktorú Rómovia prezentujú navonok, ktorá sa prispôbuje požiadavkám publika a ktorá je širokou verejnosťou považovaná za „typickú“ rómsku hudbu, a „hudbou pre seba“, ktorá je súčasťou každodenného umenia žiť. Tá sa dá spoznať iba vtedy, ak nám jej nositelia dovoľia vstúpiť do svojho sveta. Aj tu však hrozí riziko, že to bude iba čiastočný pohľad, vytrhnutý z kontextu.

1. Hudba ako prejav etnickej a kultúrnej identity Rómov

V rodinách profesionálnych rómskych hudobníkov sa hudba ako zamestnanie tradovala a dedila, hudobné vlohy ich členov sú od malička rozvíjané a hudobný talent sa cielavedome podporuje a zdokonaľuje. Často vstupujú do manželstva s partnermi, ktorí pochádzajú tiež z hudobníckych rodín. Príkladom manželstiev v rámci hudobníckych rodín je napríklad rod Ráczovcov z Lučenca. Rudi Rác si za manželku zobral výbornú hudobníčku Máriu Baloghovú, dcéru chýrneho muzikanta Jána Balogha a Márie Baloghovej, pravnučky slávnej Cinky Panny. Ich dcéra Ilona Rácová, tiež chýrna muzikantka, sa vydala za muzikanta Ladislava Rácza, ktorý hral pred ruským cárom aj pred anglickou kráľovnou (Drenko, 1997 : 53-56).

U Rómov nemuzikantov zohráva hudba trocha odlišnú, etnodiferenciačnú a etnointegračnú úlohu. Hudba nie je pre nich remeslo, ktoré ich živí, ale je súčasťou každodenného života, je emotívnou formou komunikácie. Z tohto uhla pohľadu musíme pri rozmyšľaní o význame hudby pre život Rómov pristúpiť k zovšeobecneniu a zamerať sa na tie skupiny Rómov, v ktorých sa do súčasnosti zachovávajú prvky tradičného spôsobu života. Ide hlavne o Rómov, ktorí žijú v osadách, s rôznym stupňom izolácie od zvyšku obce či mesta. Život v slovenských rómskych osadách je zatiaľ ešte stále bohato vyplnený hudbou, takže tam existujú priam ideálne podmienky na vývoj hudobných schopností od útleho detstva, spôsob interpretácie piesní je mimoriadne emotívny a prirodzený, neštylizovaný. V rodinách, ktorých spôsob života je bližší majoritnému obyvateľstvu, význam hudby pre každodenný život slabne, interpretácia piesní je emotívne zdržanlivejšia.

Piesne zohrávali v minulosti pravdepodobne významnú komunikačnú úlohu. Predovšetkým prostredníctvom ťahavých žalostných piesní si Rómovia navzájom komunikovali veci, ktoré nedokázali vypovedať inak. Spevom napríklad švagriná verejne obvinila švagra z toho, že pije a bije ženu a zdiskreditovala ho pred komunitou (Hübschmannová, 1988 : 81). Ťahavé žalostné piesne si do určitej miery túto funkciu zachovali dodnes. Nepoužívajú sa síce ako bezprostredná obrazná forma komunikácie, ale ich spievanie si jednotlivci spájajú s konkrétnymi udalosťami a zážitkami a je pre nich – ale aj pre poslucháčov – mimoriadne silným emotívnym zážitkom. Na výskume v roku 2001 v obci Svinia, okres Prešov, som bola svedkom mimoriadneho hudobného aj emotívneho zážitku. Štyri staré ženy na jednoduché, takmer recitatívne melódie starodávnych žalostných piesní *čorikane gila* spievali mnoho strof, od desať do dvadsať, improvizovali podľa momentálneho citového rozpoloženia a vlastných spomienok. Používali niektoré slovné spojenia známe z iných piesní. Ženy sa pritom dostávali do excitovaného stavu, plakali a keď už niektorá kvôli dojatiu nevládala spievať, v piesni plynule pokračovala iná. Takto sa niekoľkokrát bez prerušenia všetky prestriedali. Potom nám piesne komentovali a odvolávali sa na zážitky, keď im niekto zomrel, ochorel a pod. V roku 2004 v obci Dlhé Stráže spevák v piesni vyslovil poklonu mojej kolegyni, domnievajúc sa, že nerozumieme rómsky. Všetci prítomní však rozumeli, čo sa deje, a mali z toho celkom dobrú zábavu.

2. Spevné príležitosti a situácie prednesu

Napriek mnohým zmenám, ktorými prechádzajú Rómovia na Slovensku, napriek meniacemu sa spôsobu života aj napriek silným vplyvom médií, hudba a spev ostávajú pre Rómov silným fenoménom. Nie sú len spestrením života, v mnohých lokalitách sú aj dnes jeho súčasťou. V komunitách, kde ešte určitým spôsobom funguje tradičný spôsob života, Rómovia nepotrebujú špeciálne príležitosti na to, aby si zaspievali, zatancovali, zabavili sa. Vhodná príležitosť je každý deň. Spev je formou oddychu po práci; spevom vyplňajú prázdne dni, ak prácu nemajú.

V súčasnosti v rómskych osadách na východnom a na strednom Slovensku je drvivá väčšina mužov nezamestnaných. Pre ženy nie je zamestnanie natoľko dôležité, pretože tie aj pri dostatku pracovných príležitostí zvyčajne ostávali s deťmi doma a starali sa o domácnosť.⁴ Dlhodobá nezamestnanosť mužov zmenila rytmus života osád a rodín. Do roku 1989 bola uzákonená pracovná povin-

⁴ Do roku 1990 bolo 75,4 % rómskych otcov zamestnaných. V súčasnosti je medzi rómskymi mužmi takmer 100% nezamestnanosť. Do roku 1990 bola v zamestnanecnom pomere aj asi tretina žien (Dubayová, 2001: 120-121).

nosť. Muži chodili do práce a rytmus života rodín a celých rómskych komunit bol pravidelný. Ráno zavčas odchádzali z domu, podvečer sa vracali unavení, takže len zriedka sa počas týždňa vyskytla príležitosť zabaviť sa a zaspievať si. Častokrát chodili na týždňovky, takže boli mimo domova celý týždeň a vracali sa len cez víkendy. Ženy zatiaľ ostávali doma s deťmi, starali sa o domácnosť a veľa času trávili aj navzájom medzi sebou. Využívali teda viac všedných dní na spev ako muži. No intenzívnejšie spievanie, tanec a hudba sa v tomto období spravidla viazali k víkendom a sviatkom. V súčasnom období dlhodobej nezamestnanosti sa tento pravidelný rytmus narušil a všetky dni v rómskych komunitách sú viac menej podobné. Dá sa pozorovať určitý rytmus v súvislosti so sociálnymi dávkami. Krátkodobé zlepšenie finančnej situácie rodín raz za mesiac oživuje na pár dní osady.

Živá hudba a spev ustupujú reprodukovanej hudbe. Pred vyše dvadsiatimi rokmi mali iba niektorí Rómovia magnetofón a reprodukováaná hudba sa púšťala iba príležitostne. Televízor a rádio však už mali takmer všetci. V priebehu rokov sa audioprehrávače stali samozrejmosťou v každej rodine, rozšírila sa ponuka televíznych aj rozhlasových hudobných staníc, pribudli elektronické médiá, internet, Rómovia si piesne púšťajú a posielajú aj cez mobilné telefóny. K reprodukovanej hudbe sa často pripája tanec, živý spev, občas aj živá hudba. Ide o akési domáce karaoke. Týmto spôsobom sa veľmi rýchlo šíria medzi Rómami piesne rómskych hudobných skupín, hlavne zo Slovenska a Česka, v južných oblastiach Slovenska aj z Maďarska.

Dôležitými príležitosťami na spev ostávajú rodinné sviatky a situácie spojené s významnými životnými udalosťami ako sú narodenie, svadba a pohreb. Zo všetkých spomínaných príležitostí je svadba najbohatšia na hudbu a spev. Samotnej svadbe (*bijav*) predchádzajú zasnuby (*mangavipen*). V minulosti, ale v niektorých oblastiach ešte aj v súčasnosti, má práve tento obrad charakter a význam právoplatného sľubu. *Mangavipen* sa odohráva v rodinnom prostredí a mladý pár oprávňuje a zaväzuje k spoločnému životu. Svadba sa môže odhrať aj niekoľko rokov po zasnubách, keď už manželia majú častokrát aj deti. Dôvody bývajú skôr pragmatické, napríklad poberanie rôznych sociálnych dávok, rodičovských príspevkov a pod., ktoré sa zložitejšie vybavujú, ak partneri nie sú oficiálne zosobášení. Stretli sme sa aj s tým, že farári tak trocha zneužívajú strach z Boha, zo smrti a sklon k poverčivosti u Rómov a pod zámienkou, že im nepokrstia deti alebo ich nepochovávajú, ich nahovoria na cirkevný sobáš aj v pokročilom veku.⁵

5 Výskum v Mirkovciach, okres Prešov, v roku 1991. Miestny farár inicioval hromadný sobáš asi desiatich rómskych párov. Vekové zloženie bolo približne od dvadsať do sedemdesiat rokov. Najstarší sobášený pár, negramotný (podpísali sa troma krížikmi), mal na obrade celú širokú rodinu, deti, vnúčatá aj pravnúčatá. Sobášené páry aj ostatní zúčastnení Rómovia pristupovali k svadobnému obradu veľmi vážne a s veľkou dôstojnosťou. Hromadný spôsob sobášenia, pri ktorom napríklad ženy zo všetkých desiatich párov povedali svoje áno spoločne, podobne tak aj muži, trocha narušal túto dôstojnosť a slávnosť.

Na súčasných rómskych svadbách nachádzame mix tradičných a moderných prvkov, a to nielen v hudbe, ale aj v samotnom priebehu svadobného obradu a svadobnej hostiny. Nielen pohostenie, ale aj hudba je prestížnou záležitosťou a v jednotlivých regiónoch existujú obľúbené rómske kapely, ktoré si však za svoju narastajúcu obľúbenosť nechávajú stále viac platiť. V minulosti to boli kapely, v ktorých sa hrávalo na akustických nástrojoch – husle, akordeón, viola, saxofón a pod. V súčasnosti stačia jeden či dvaja speváci s dobrými hlasmi a elektrické klávesy. V tomto štýle sa hrávajú tradičné aj moderné, rómske aj nerómske piesne. Speváci obvykle nespievajú celý čas a spev je prestriedaný čisto inštrumentálnymi pasážami. Niekedy sa k spevu pridávajú aj svadobčania.⁶

Rómovia tancujú veľa a radi. Na svadbách tancujú všetky generácie – starí, strední, mladí, deti. Okrem tancujúcich dvojíc sa zvykne vytvoriť kruh. Tanečníci, ktorí tancujú v kruhu, sa jednoduchými tanečnými krokmi neustále krútia dokola. Volia také tempo, aby mohli dlho vydržať. V strede kruhu tancuje dvojica temperamentnejším a tvorivejším spôsobom. Dvojicu môže tvoriť ktokoľvek nezávisle od veku či pohlavia. Dvojice sa neustále obmieňajú. Spravidla sa takýto tanečný kruh vytvára okolo nevesty, no zvykne sa utvoriť aj viacero takýchto kruhov.⁷

O polnoci Rómovia tancujú, podobne ako Slováci, *redovú* – tanec s nevestou, za ktorý jej platia. Jednotliví svadobní hostia s nevestou chvíľu tancujú a na tanieri nechávajú peniaze. Rómovia nemajú obradové svadobné piesne, na svadbe sa môže spievať a hrať čokoľvek. Pri príchode mladomanželov a svadobného sprievodu sa hrá pieseň na privítanie, ktorú si nevesta so ženíchom vopred dohodli. V prvej časti svadobnej hostiny, pred polnocou, sa obvykle spievajú a hrajú veselé, tanečné piesne a veľa sa tancuje. Môžu to byť tradičné *čardaša*, ale aj rôzne moderné rómske piesne, stále obľúbenejšie sú nerómske piesne. Práve nerómskych piesní sa do svadobného repertoáru dostáva stále viac. Moje terénne výskumy z okolia Prešova, Vranova a Bardejova z roku 2009 poukazujú na veľkú obľúbenosť piesní: *Malare, malare, šumňe ju maľujce* a jej rómsky ekvivalent *Le more e brača, Šicke ľudze še tu raduju* a samozrejme o polnoci *Naša mladá recece*. Pevné miesto v repertoári rómskych svadobných piesní im vydobyli práve tie rómske kapely, ktoré hrávajú aj na nerómskych svadbách a prispievajú tak k postupnej unifikácii a jednotvárnosti repertoáru piesní, hrávaných na svadbách. Na sklonku noci zvyčajne prichádzajú na rad clivé pomalé piesne na počúvanie.

6 Na rómskej svadbe v Prešove (1995) hrala najprv na ulici tradičná rómska hudba zo Sabinova na akustických nástrojoch. No na svadobnú hostinu do reštaurácie si už zavolali v tom období veľmi obľúbenú rómsku kapelu z Pavloviec nad Uhom *Terne čhave* (Mladí chlapci), ktorá hrávala na elektronických hudobných nástrojoch zmiešaný repertoár. Na svadbu v obci Soľ, okres Vranov nad Topľou (2009) si pozvali miestnu kapelu *Solatar šukar čhaj* (Pekné dievča zo Soľi) v zložení elektrické klávesy a gitary, bicie nástroje. Spievajú s nimi nevidiaci súrodenci Ďuďovci.

7 Soľ, výskum v roku 2009.

V rámci rodinných sviatkov veľký dôvod na radosť a spev poskytuje narodenie dieťaťa a krstiny (*boňa*).

Aj keď je pohreb na rozdiel od predchádzajúcich spevných príležitostí smutnou udalosťou, poskytuje tiež priestor na hudbu. Piesne a hudba sa môžu viazať aj k umieraniu. Príbeh, ktorý popíšem, je však skôr len ojedinelým príkladom, ako piesne môžu pomôcť vyjadriť smútok a pomôcť sa rozlúčiť s najbližšími.⁸ Starší muž po ťažkej chorobe už niekoľko týždňov nevstával z postele. Jedného dňa poprosil svoju rodinu, aby ho posadili na vozík a povozili po osade, kde chcel navštíviť svojich blízkych, priateľov a príbuzných. Celý obrad bol sprevádzaný spievaním jeho obľúbených piesní. K hŕstke najbližšej rodiny sa pridávalo stále viac ľudí, ktorí, keď obišli celú osadu, skončili v mužovom dome. Pani domu pripravila pohostenie, všetci spievali, bdeli a lúčili sa so zomierajúcim, ktorý na druhý deň naozaj zomrel. Túžil sa rozlúčiť, pretože cítil, že prichádzajú jeho posledné chvíle. Rozlúčil sa piesňami a hudbou. Celý obrad plynule prešiel do vartovania.⁹

Na pohreb sa zvykne pozývať rómska kapela, ktorá hrá obľúbené piesne zosnulého. Preto nie je nič nezvyčajné, ak sa už aj počas pohrebného sprievodu objaví veselé, tanečné piesne, predovšetkým ak zomrel mladý človek alebo známy hudobník. Pri výskume v roku 2004 sme sa zúčastnili na rómskom pohrebe v Huncovciach. Pochovávali mladé dievča, ktoré zahynulo za veľmi dramatických okolností. Pohrebný sprievod kráčal dedinou na čele s kapelou v zložení husle, viola, akordeón a kontrabas. Pohrebu sa zúčastnilo veľmi veľa mladých ľudí, tesne za truhlou kráčal snúbenec dievčaťa. Podlamovali sa mu nohy, takže ho museli podpierať priatelia. Muzika hrala smutné ťahavé piesne, ale potom, na želanie snúbenca, zahrali temperamentné obľúbené *čardaša* zosnulej. Tieto piesne vyvolali v prítomných ešte silnejšie emócie, mnohí začali plakať, snúbenec stratil vedomie.

Na pohrebnej hostine sa spieva veľmi málo alebo sa vôbec nespieva. Hrá však inštrumentálna hudba, ku ktorej sa niekedy pridajú spevom aj rozčítlivení pozostalí. Prevažujú smutné ťahavé piesne a obľúbené piesne zosnulého. Šikovní hudobníci vlastne ani nehrajú konkrétne piesne, ale akúsi esenciu z nich spojenú s improvizáciou. Blízki príbuzní nespievajú ani netancujú pol roka po pohrebe, niekedy aj rok. Na znamenie úcty si rovnako dlhý čas obliekajú čierny odev.

K tradičným rodinným sviatkom sa pripájajú aj oslavy osobných sviatkov – narodenín a menín, oslavy cirkevných sviatkov – prvé sväté prijímanie, Vianoce. Príležitosťou na spev môžu byť aj tanečné zábavy, aj keď sú orientované hlavne na tanečné piesne.

8 Výskum v Bardejove na Poštárke v roku 2011.

9 Vartovanie patrí k tradičným rómskym zvykom, bohato opísaným v literatúre, ktorý Rómovia udržiavajú doteraz. Počas vartovania sa nesmelo spievať, ale zvykli sa rozprávať príbehy zo života mŕtveho alebo ešte dávnejšie aj starobylé rozprávky, často krát so strašidelným obsahom. Dlhé hodiny sa zapíjali pálenkou a zajedali chlebom a klobásou, ktoré pripravili pozostalí pre vartujúcich. Dôvod vartovania Rómovia nevedia vysvetliť (Mann, 1998: 195).

3. Súčasné rómske kapely

V súčasnosti pozorujeme veľký nárast nových rómskych piesní a rýchlo sa meniaci repertoár. Vďaka moderným médiám už rómske osady, hoci niekedy vzdialené od obce aj niekoľko kilometrov, nie sú natoľko odrezané od informácií. Je pravidlom, že rodiny vlastnia televízor, k tomu satelit, rádio, CD a DVD prehrávače a mnohé už aj počítač. Stále viac Rómov má prístup na internet. Televízne kanály sa rozšírili o špecializované hudobné stanice, napríklad MTV, Viva, Musicbox, na internete vznikli portály špecializované na rómsku hudbu, napríklad www.kolotoc.sk, www.gipsy.sk, <http://www.lucka-j.piczo.com>, www.romskahudba.cz, www.dezider.mylivepage.com, www.romamusic.7x.cz, <http://bengoryradio.bravehost.com>, na Youtube sa dajú nájsť videoklipy s rómskou hudbou z celého sveta, mnohé rómske kapely si vytvorili vlastné webové stránky, na ktorých prezentujú svoju hudbu. Rozšírili sa možnosti vystúpiť so svojou skupinou, prípadne nahráť si vlastný hudobný nosič.

Podobne ako v minulých storočiach, keď Rómovia hrali pre Nerómov a niektoré *cigánske muziky* sa vypracovali, presadili a stali sa populárnymi na šľachtických dvoroch, neskôr v mestských kaviarňach a iné ostali pôsobiť len vo svojom okolí, tak aj dnešné rómske moderné kapely môžeme rozdeliť podľa významu a pôsobnosti na lokálne, regionálne a nadregionálne (známe na území celého Slovenska, prípadne aj v susedných krajinách).

Kým regionálne a nadregionálne populárne kapely sú často tvorcami nových piesní a skladieb, repertoár lokálnych takmer výlučne pozostáva z prebratých piesní. Piesňový repertoár jednotlivých lokálnych kapiel v konkrétnom časovom priereze zvykne byť veľmi podobný. Pri speve radi využívajú rôzne efekty (napríklad výrazný hall), ktoré potierajú špecifickosť jednotlivých hlasov. A tak sa niekedy jednotlivé kapely na seba veľmi podobajú. Interpreti dokážu pri niektorých piesňach identifikovať ich zdroj, no pri niektorých nie. Povedia napríklad, že pieseň počuli z CD, ktoré však dostali od niekoho napálené bez bližšieho popisu. Mnohé tieto piesne si spontánne privlastňujú a časom si naozaj myslia, že sú ich vlastné. Sme svedkami akejsi folklorizácie nových rómskych piesní. Keď sa pieseň, ktorá síce bola niekým vytvorená, dostane do kolobehu, stáva sa verejným vlastníctvom a pôvodným autorom to pravdepodobne príliš neprekáža.¹⁰

Ďalším prehlbujúcim sa javom je maskulinizácia novej rómskej hudby a to nielen v prípade kapiel, ktoré hrajú pre publikum. Elektronické rómske moderné hudobné zostavy takmer výlučne pozostávajú z mužov a chlapcov. Zrejme to je dané elektronizáciou hudobných nástrojov, veľkou hlasitosťou a celkovou robustnosťou prejavu. Aj v minulosti bolo bežné, že na hudobné nástroje hrali

¹⁰ Doteraz som sa nestretla so spormi o autorstvo, čo nevylučuje, že takáto situácia niekde nenastala alebo nenastane.

viac muži, ale spev bol širokým poľom pôsobnosti pre ženy a dievčatá, hoci prevažne v priestore osady. V súčasnosti sa však aj v domácom prostredí v speve viac angažujú chlapci a muži. Atmosféra a emócia, ktorú vytvoria súčasné kapely, je odlišná od tej, ktorú vytvárali hrou na akustických nástrojoch. Hudba je hlučná, zameraná na technické predvedenie, virtuozitu a využívanie rôznych efektov, ktoré poskytujú elektrické klávesy.

Niektoré kapely hrajú na rómskych svadbách a na tanečných zábavách, niektoré hrajú aj pre Nerómov. Pri veľkej nezamestnanosti v týchto regiónoch je to pre hudobníkov dobrá príležitosť privyrobiť si peniaze. Niektorí dostávajú pozvania aj do susedných krajín, predovšetkým do Česka, kde majú príbuzných. Je zaujímavé pozorovať, ako funguje mechanizmus pozývania týchto kapiel. Napríklad, ak je v osade svadba, s najväčšou pravdepodobnosťou si nepozvú domácu kapelu zo svojej osady, ale je vecou prestíže, aby si pozvali inú s takmer totožným repertoárom, nástrojovým obsadením a celkovým zvukom kapely, ako je tá z ich obce.

Úspešnejšie a životaschopnejšie skupiny si nahrávajú CD nosiče. Tieto sa dajú obvykle kúpiť len na rôznych trhoch a cez osobné kontakty. Rómovia už vedia, kde sa k nim dostať, a preto sa každá novinka neuveriteľne rýchlo rozšíri. Stačí, že si CD kúpi jeden, vďaka technike, ktorá sa pomaly ale isto udomácňuje aj v rómskych osadách, sa veľmi rýchlo dostane aj k ostatným. Kapely si vydaním CD nosiča zvyšujú popularitu, v niektorých prípadoch sa táto popularita rozšíri na celé Slovensko.¹¹ Piesne z CD si Rómovia šíria medzi sebou. V jednom období napríklad všetci preberali plačlivý štýl slepeho speváka Kora¹² alebo uhladený štýl City boys¹³. Repertoár regionálnych kapiel sa pod týmto vplyvom začal zužovať na pár piesní z nahrávok, ktoré začali vytláčať pôvodný repertoár. Tieto piesne sa stali veľmi obľúbené a majú vplyv nielen na zloženie repertoáru, ale aj na celkový hudobný prejav. Akustické nástroje sú celkom vytlačené a elektronické hudobné nástroje sa používajú aj pri interpretácii tradičných piesní. Niekde už dokonca ani neprodukurujú žiadnu hudbu, jednoducho si pustia CD prehrávač, do toho spievajú alebo len tancujú. Najnovším, ale veľmi obľúbeným médiom sú mobilné telefóny. Je bežné stretnúť skupinku mladých ľudí s pustým mobilom, ako si do toho pospevuje a tancuje.

11 V ostatných rokoch sú veľmi populárne tieto kapely: Gypsy Culy, Kajkoš, Gypsy Rudy, Sendreiovci, City boys, Daxon, Šukar čhajori, Negativ Dáša, Lucka Podolíneč, Kmetoband, Gypsy Band, Kaľi čerčeň, Sabrosa, Gypsy terňi čhajori, Milan Tancoš. Obľúbené sú aj české kapely, napríklad Bengas, Věra Bílá, Kale. Približne pred pätnástimi až dvadsiatimi rokmi boli veľmi obľúbené napríklad skupiny Problém z Prešova, Terno čhavo z Pavloviec nad Uhom.

12 Koro v rómčine znamená slepý. Ide o prezývku slepeho speváka, hudobníka a autora piesní z Pavloviec nad Uhom.

13 City boys je rómska kapela z Trnavy, ktorá fungovala od roku 1998 do roku 2009. Za ten čas vydala 19 hudobných nosičov.

4. Možnosti prezentácie

Možno menej spontánne, skôr na podnet niekoho staršieho z Rómov, niekedy aj z Nerómov, vznikajú folklórne súbory. Posledné štyri roky môžeme sledovať druhú vlnu vzniku hudobných a tanečných festivalov, prehliadok a súťaží. Tak ako narastajú možnosti prezentovať sa na rómskych folkórnych festivaloch, narastá aj počet súborov. Zdá sa však, ako keby účasť na prehliadkach a festivaloch potláčala originalitu a regionálne zvláštnosti a formovala súbory do akejsi uniformity v oblasti spevného repertoáru aj tanca. Je to dôsledok vplyvu folklorizmu aj toho, že vedúci majú málo skúsenosti a nevedú svojich členov k tomu, aby vo svojich rodinách vyhľadávali staré piesne a tance. Jednoduchšie je na festivale odpozerať nejakú zostavu a tú sa naučiť.

K najznámejším rómskym festivalom na Slovensku, ktoré už majú dlhoročnú tradíciu, patria: Festival Jiloskero Hangóro v Detve (od roku 1992), Žitnoostrovský rómsky festival v Zlatých Klasoch (od roku 1994), Festival Roma bašavel v Klenovci (od roku 1997), Rómsky festival Balval Fest v Kokave nad Rimavicou (od roku 2000), Giľaven Romale v Čate (od roku 2000), Rómsky festival v Turni (od roku 2000), Regionálny festival Rómov južného Zemplína (od roku 2001 v Pavlovciach nad Uhom alebo v Michalovciach), Celoslovenský festival Terňipen v Snine (od roku 2002), Te prindžaras amen – Spoznajme sa (od roku 2002 v Martine), Festival rómskej kultúry a folklóru Spiša (od roku 2002), Medzinárodný rómsky festival v Lehniciach (od roku 2003), Festival Ľudia z rodu Rómov v Banskej Bystrici (od roku 2003), Romafest v Galante (od roku 2004), Cigánsky oheň v Banskej Bystrici (od roku 2005), Festrom, rómsky gospelový festival v Čičave (od roku 2005), Medzinárodný Gypsy Fest v Trebišove (od roku 2007). Príbúdajú však aj ďalšie festivaly, ktoré sú niekedy jednorázovými podujatiami, alebo sa realizuje iba niekoľko ročníkov, niektoré však majú ambíciu pokračovať a vybudovať si svoju tradíciu: Cigánsky bašavel na Červenom kameni (tri ročníky), Večer rómskej kultúry na Myjave (štyri ročníky), Malý rómsky talent vo Veľkých Kapušanoch (štyri ročníky), Týždeň kultúry Rómov v Novohrade (dva ročníky), Rómska superstar (dva ročníky), Regionálny festival rómskych talentov z okolia Šamorína (jeden ročník), Romane čercheňa v Blatných Remetoch (jeden ročník), Rómska kultúra v Poltári (jeden ročník).

Festivaly sú rôzne zamerané, ale takmer na všetkých sa prezentujú rôzne žánre rómskej hudby, od tradičného folklóru v čo najautentickejšom prevedení, cez rôzne javiskové úpravy folklóru a vytváranie folklórnych scénok aj prezentáciu tradičných piesní a tancov s doprovodom elektrických hudobných nástrojov až po moderné kapely, ktoré hrajú piesne a skladby v popovom, rockovom, funky, jazzovom, či rapovom štýle. Organizátormi väčšiny vyššie spomínaných festivalov sú Rómovia, takisto publikum na týchto festivaloch je z veľkej časti rómske.

V ostatných rokoch môžeme pozorovať nový prúd v živote rómskej hudby, ktorý spája „hudbu pre iných“ a „hudbu pre seba“. Ide o prezentovanie rómskej hudby pred verejnosťou v čo najautentickejšej podobe. Samozrejme, už samotný fakt, že sa hudba vyberie z jej prirodzeného prostredia, bráni tomu, aby ostala nedotknutá a rovnaká ako predtým. No je tu snaha prezentovať ju publiku čo najvernejšie. A publikum si to takto aj želá.

Súvisí to nepochybne so všeobecnou popularitou world music, čiže hudby, vychádzajúcej z ľubovoľnej etnickej tradície, ktorú však necituje doslovne, ale ju dopĺňa o prvky iných žánrov a prenáša ju do iných sociálnych či kultúrnych súvislostí. Nie je našou úlohou zodpovedať otázku, prečo pôvodná rómska hudba a hudba mimoeurópskych etník pôsobia tak silno na Európanov. Zrejme im pripomínajú niečo, čo sa s pokročilou civilizáciou a mestským spôsobom života stratilo z ich života a čo sa snažia prostredníctvom inej kultúry znova objaviť (Dorůžka, 2003: 48).

Prvý veľký boom spôsobili balkánske rómske kapely, ktoré ohúrili publikum svojou živelnosťou, prirodzenosťou. V roku 2000 sa v Londýne uskutočnila séria koncertov, na ktorej vystúpili hudobníci ako Musafir, Taraf de Haiduks, Věra Bílá. Podobné očarenie rómskou spontánnosťou sme zažili na Slovensku pri verejných koncertoch projektu *Phurikane gila* (Starodávne piesne). Pôvodným cieľom projektu bolo zachytiť starú vrstvu rómskych piesní a výsledky terénnych nahrávok sprístupniť verejnosti formou spevníkov a CD nosičov. Projekt však pokračuje účasťou jednotlivých rómskych spevákov a hudobníkov na rôznych festivaloch a koncertoch. Títo rómski speváci a hudobníci vo väčšine prípadov nikdy predtým verejne nevystupovali, a tak prvá prezentácia *Phurikane gila* na najväčšom slovenskom hudobnom festivale Bažant Pohoda v Trenčíne v roku 2004 bola tak trochu experimentom. Nikto nevedel, či sa podarí preniesť na pódium aspoň kúsok tej atmosféry, ktorú svojim spevom dokázali vytvoriť vo svojom prostredí. Napriek neskúsenosti, amaterizmu a chybám Rómovia svoje nerómske publikum dostali do varu. Na túto prvú, veľmi pozitívnu skúsenosť s predstavením autentickej rómskej hudby mladému, prevažne nerómskemu publiku nadviazala séria vystúpení na festivaloch, samostatných koncertoch na Slovensku i v zahraničí. V posledných troch rokoch sa k šiestim talentovaným rómskym spevákom a hudobníkom – manželom Dreveňákovcom z Bardejova, súrodencom Ďudovcom zo Solí, okres Vranov a švagrovcom Pokutovcom zo Žehry, okres Spišská Nová Ves – pridali profesionálni hudobníci: violončelista Jozef Lupták, akordeonista Boris Lenko a perkusionista Thierry Ebam, Afričan, ktorý už vyše dvadsať rokov žije v Bratislave.

Po niekoľkoročných skúsenostiach s vystupovaním neznámych, talentovaných rómskych spevákov a hudobníkov na koncertoch s prevažne nerómskym publikom vidíme prínos v niekoľkých oblastiach:

- cez pozitívne prijímanie hudby a hudobníkov dochádza k zmene stereotypných negatívnych predstáv o Rómoch medzi majoritou;
- Rómovia si uvedomujú vlastné kultúrne hodnoty a sú na ne hrdí;
- prostredníctvom záujmu verejnosti o pôvodnú rómsku hudbu vzrastá aj medzi Rómami záujem o vlastné starodávne piesne;
- cez zážitok pozitívneho prijatia publikom – majoritou – v Rómoch, ktorí vystupujú na koncertoch, narastá dôvera voči majorite.

Ak pozitívne ohlasy publika pomáhajú integrácii Rómov v širšom merítku, v užšom zasa dochádza k prehľbovaniu porozumenia a k zblížovaniu medzi organizátormi podujatí ako príslušníkmi majority a účinkujúcimi ako príslušníkmi rómskej menšiny, prevažne zo sociálne slabého zázemia. Napríklad, pochvala riaditeľa festivalu Bažant Pohoda, že rómski účinkujúci z projektu *Phurikane gila* boli jednými z najpresnejších – už či v dochvílnosti pred koncertom alebo v dohodnutom čase ukončenia vystúpenia – je zjavným narušením stereotypného názoru o tom, že Rómovia sú nepresní a čas pre nich nič neznamená.

5. Nová vrstva piesní

V súčasnosti môžeme v komunitách slovenských Rómov počuť veľké množstvo piesní, ktoré oni sami nazývajú *neve gila* – nové piesne. V doterajších výskumoch a literatúre sa väčšia pozornosť venovala piesňam starej vrstvy. Piesne novej vrstvy zatiaľ neboli predmetom podrobnejšieho spracovania. Materiál, z ktorého som vychádzala pri charakteristike piesní novej vrstvy, tvorí približne 900 nahrávok, nahraných asi v 80 lokalitách, v rokoch 1988 – 2012, pričom pod nahrávkou rozumiem aj opakované zaznamenanie tej istej piesne, resp. jej varianty. Vyčlenenie starej vrstvy piesní z hľadiska hudobného je v rómskom spevnom repertoári pomerne jednoduché. Túto kategóriu piesní charakterizujú typické hudobné znaky, rovnako i piesňové texty a motívy, charakteristické slovné spojenia, idiomy. Kategória piesní novej vrstvy takéto jednoznačné znaky nemá. Do tejto vrstvy sa zaraďuje veľké množstvo piesní najrôznejších hudobných žánrov a štýlov. Sú to hlavne piesne, ktoré sú ovplyvnené populárnou hudbou, a tak, ako má populárna hudba mnoho žánrov a štýlov, aj *neve gila* sú pod ich vplyvom veľmi pestré.

Príznačné pre piesne novej vrstvy je ich krátka životnosť v aktívnom repertoári a rýchle starnutie. V jednotlivých krátkych obdobiach existuje repertoár piesní, ktorý je natoľko populárny, že je takmer identický v rómskych komunitách na území celého Slovenska. O pár rokov ich však už nikto nespieva a vystrieda ich súbor iných rómskych hitov. Piesne, ktoré interpreti pred dvadsiatimi rokmi označili ako moderné, dnes označujú ako staré a len ťažko sa na ne rozpa-

mätávajú. Rómovia svoje piesne označujú ako staré (*phurikane*) a nové (*neve*), no vypozerovala som tendenciu veľmi rýchlo pieseň zaradiť medzi staré.

Opakované terénne výskumy v niektorých lokalitách v rozmedzí asi dva-dsiatich rokov mi umožnili pozorovať zmeny v živote piesní, čo sa mení, čo sa zachováva. Táto vrstva piesní je niekedy nazývaná aj *rompop*. Samotní Rómovia tieto piesne označujú termínmi ako *disko*, *sladáky*, *tango*, *funky*, *rap* a pod. podľa inšpiračného zdroja. Stretla som sa aj s pomenovaním jednotlivých hudobných žánrov český štýl, ruský štýl, španielsky štýl, latino štýl (a pod.).

Z hudobného hľadiska môžeme nové piesne rozdeliť do dvoch skupín:

1. Piesne, ktoré sa dajú jednoznačne identifikovať so zdrojom, ktorým sa inšpirovali. Melódia je oproti pôvodnej len minimálne zmenená, rozdiel je hlavne v spôsobe prednesu a v doplnení rómskeho textu (viď ukážka *Čhaje, av ke ma pale*, Sol' 2001).

$\text{♩} = 140$

Čha - je, av ke ma pa - le, le čha - ven - ca ke ma av.
 So ker - džal? Av - re - ha ge - ľal, ža - ľa - te pal tu me ro - vav.
 Le dro - me - ha pal tu phi - rav a pre tu - te me du - mi - nav. Mre ji -
 les - ke ža - ľa ker - džal. So tu ker - džal, Na - ta - li, Na - ta - li.

Čhaje, av ke ma pale,
le čhavenca ke ma av.
So kerdžal? Avreha gelal,
žalate pal tu me rovav.
Le dromeha pal tu phirav
a pre tute me dumínav.
Mre jileske žala kerdžal.
So tu kerdžal, Natali, Natali!

[Dievča, vráť sa ku mne naspäť,
 s deťmi ku mne pod'.
 Čo si urobila? Von si išla,
 od žiaľu za tebou plačem.
 Cestami za tebou chodím
 a na teba myslím.
 Môjmu srdcu žiaľ si urobila.
 Čo si urobila, Natali, Natali!]

2. Nové piesne, ktoré sa inšpirovali populárnou hudbou, no ich priamy zdroj nemožno identifikovať (viď ukážka *Mri piraňi tavel sa*, Krompachy 2009).

$\text{♩} = 140$

Mri pi- ra- ñi, ta- vel sa, zu- mi- no- ri, (kaj di- kha- mas),
 sar oj miš- tes tiš man-ge hi. (De la!) — Jaj, Vie - ro,
 tav man- ge ha - luš - ki, joj, Vie - ro mi - ri a- ve- ha.

*Mri pirañi tavel sa,
 zuminori, (kaj dikhamas),
 sar oj mištes tiš mange hi. De la!
 Jaj, Viero, tav mange haluški,
 joj, Viero, miri aveha.*

[Moja milá varí všetko,
 polievôčku, (aby videla),
 ako dobre mi je tiež. Daj ju!
 Jaj, Viera, uvar mi halušky,
 joj, Viera, moja budeš.]

Podobne ako pri starej vrstve piesní aj novú vrstvu piesní môžeme rozdeliť podľa tempa a účelu na rytmické, tanečné piesne, ktoré Rómovia často nazývajú *disko* (viď ukážka *Andal o veš avav*, Žehňa Hurka 1988) a pomalé piesne, označované ako *sladáky* (viď ukážka *Rovav la žalate*, Markušovce Jareček 2009). Prvotným pozorovaním som sa domnievala, že tanečných piesní nahrá-

$\text{♩} = 139$

An- dal o veš a- vav, pre gi- ta- ra me ba- ša- vav.
 An- dal o veš a- vav, pre gi- ta- ra me ba- ša- vav.
 Aj- si šu- kar sal, me tut na ka- mav,
 me na ka- mav, tu- ke ji- lo dav, tu- ke dav.

Andal o veš avav, pre gitara me bašavav. [Z lesa idem, na gitare hrám.
Ajsi šukar sal, me tut na kamav, Taká pekná si, ja ťa nechcem,
me na kamav tuke jilo dav, tuke dav. nechcem, srdce ti dám, tebe dám.]

me viac.¹⁴ No pri spracovaní materiálu som zistila, že väčšiu skupinu tvoria práve pomalé piesne, ktoré postupne preberajú katarznú funkciu starodávnych žalostných piesní na počúvanie. Súvisí to s prirodzeným vývojom. Ťahavé starodávne piesne zanikajú spolu so svojimi nositeľmi, starými ľuďmi, a mladí ľudia si ich veľmi neosvojujú, pretože vyjadrujú ducha inej doby, ako žijú a chcú žiť teraz. Staré tanečné *čardaša* však nestratili príliš na svojej obľúbenosti a tak nevznikla potreba nahrádzať ich inými. Na tanečných zábavách alebo svadbách muzikanti súvisle striedajú staré aj nové tanečné piesne a podobná interpretácia ich zjednocuje. Zato ubúdanie starodávnych žalostných piesní na počúvanie si žiada svoju náhradu. Hudobne sú síce *sladák*y výrazne odlišné, ale textami sa k starodávnym piesňam približujú. Témy chudoby, choroby, opustenosti, smrti a pod. dojmajú mladú generáciu v inom hudobnom prevedení, psychohygienickú a výpovednú funkciu však plnia podobne ako *halgató*.

$\text{♩} = 110$

Ro-vav la ža - ľa - te, kaj man an - dro sve- tos tu mukh-
ľal. Te pi - jel me ka- mav, la ro-mňa-ha, le čha vo - ren - ca.
Khe - re ka- mav te džal, lo - vo - re man na -
ne. O Ro - ma man ma - ren vaš la - ke.

*Rovav la žalate,
kaj man andro svetos tu mukhľal.
Te pijel me kamav
la romňaha le čhavorenca.
Khere kamav te džal,
lovore man nane,
o Roma man maren vaš lake.*

[Plačem od žiaľu,
že si ma do sveta pustila.
Posedieť si chcem
so ženou a deťmi.
Domov sa chcem vrátiť,
ale nemám peniaze,
Rómovia ma zbijú pre ňu.]

¹⁴ Interpretov sme poprosili, aby nám zaspievali nové piesne, viac sme ich neusmerňovali, spevným situáciám sme nechávali voľný priebeh. Zrejme vďaka uvoľnenej a bezprostrednej nálade, ktorá vládla pri väčšine nahrávaní, sme mali dojem, že v repertoári prevládajú tanečné piesne. Pomer piesní skresloval aj fakt, že interpreti dosť často spievali aj *čardaša* s tým, že ich nezaradovali medzi nové piesne, jednoducho mali chuť si ich zaspievať.

Veľkými zmenami prešla rómska ľudová hudba v oblasti hudobných nástrojov. Tak ako sláčikové nástroje, akordeón a cimbal vystriedala v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch akustická gitara, tak aj tá je v súčasnosti vystriedaná zostavami elektronických hudobných nástrojov: klávesové nástroje, sólová a basová elektrická gitara a bicie. Táto zostava je niekedy doplnená akustickým nástrojom, napríklad obľúbeným saxofónom alebo akordeónom.

6. Prechodná vrstva piesní

Materiál, s ktorým som pracovala, sa však nedal vždy jednoznačne zaradiť do *neve gila* alebo do *phurikane gila*, a tak bolo potrebné vytvoriť, minimálne pre pracovné účely, prechodnú vrstvu piesní. Patria sem rozmanité, štýlovo heterogénne piesne, ich bližšia hudobná a textová charakteristika ostáva zatiaľ otvorená. Nepatria do vrstvy starých piesní, ale nemajú ani výrazné znaky populárnej hudby. Podskupinu prechodnej vrstvy tvoria autorské novovznikajúce piesne, ktoré zámerne vychádzajú z tradičnej tvorby. Môžeme ich ďalej rozdeliť do troch skupín piesní:

1. *Neohalgató* – nové piesne na počúvanie (viď ukážka *Devla, Devla, so kerdžal*, Abranovce 2009).
2. *Neočardaša* – nové tanečné piesne (viď ukážka *Imar aven, imar man li-džan*, Bardejov Poštárka 2001).
3. Bližšie nešpecifikované (viď ukážka *Nadur le Romen baro cintiris*, Žehňa Hurka 1988).

Parlando ♩ = 90

I Dev- la, De - vla, so ker- džal? Pre kas- te man
tu mukh- ľal? Mukh- ľal, mu - khľal, tu man kor- ko- res. —
So me, Dev - la, čo - ro, ke - ra - va?
Na- na- na- naj na- na- na- naj na- na- na- na- na na- na- na- naj.

I Devla, Devla, so kerdžal,
pre kaste man tu mukhľal?

[Bože, Bože čo si urobil?
Komu si ma zanechal?

*Mukhlal, mukhlal tu man korkores.
So me Devla, čoro kerava?*

Nechal, nechal si ma samotného.
Čo ja, Bože, úbohý, urobím?

*Naj, na, na....
Soske, mamo, man mukhlal?
Me pal tute rovava.
Arakblom me mange piraňa.
So me, čoro, Devla, kerava?
Naj, na, na...*

Naj, na, na...]
[Prečo si ma, mami, opustila?
Budem za tebou plakať.
Našiel som si milú.
Čo ja, úbohý, Bože, urobím?
Naj, na, na...]

Tempo guisto ♩ = 132

I-mar a - ven, i - mar man li - džan, le Ro - men, le Ro - men
te di - khav. Ma - rel o Del te Mi - lan Kňaž - ko,
hoj a - men - ge ker - dža av - ka tá - ško. Ma - rel o Del,
hoj ša - la - la, hoj ša - la - la te man - ga - ven džav.

*Imar aven, imar man li'džan,
le Romen, le Romen te dikhav.
Imar aven, imar man li'džan,
le Romen, le Romen te dikhav.*

[Už idú, už ma nesú,
aby som Rómov, aby som Rómov videl.
Už idú, už ma nesú,
aby som Rómov, aby som Rómov videl.]

*Marel o Del te Milan Kňažko,
hoj amenge kerdža avka táško.
Marel o Del, hoj, šalala,
hoj, šalala, te mangaven džav.*

Nech trestá Boh Milana Kňažka,
že nám to spravil takým ťažkým.
Nech Boh trestá, že, šalala,
že, šalala, pýtať (žobrať) chodím.]

*Imar avel o Vaclav Havel,
kaj amenge o chaben te znižinel.
Imar avel o Vaclav Havel,
kaj amenge o chaben te znižinel.*

[Už ide Václav Havel,
aby nám jedlo znížil (cenu potravín).
Už ide Václav Havel,
aby nám jedlo znížil (cenu potravín).]

*Marel o Del te Milan Kňažko,
hoj amenge kerdža avka táško.
Marel o Del, hoj, šalala,
hoj, šalala, te mangaven džav.*

Nech trestá Boh Milana Kňažka,
že nám to spravil takým ťažkým.
Nech Boh trestá, že, šalala,
že, šalala, pýtať (žobrať) chodím.]

$\text{♩} = 96$

Na- dur le Ro- men ba- ro cin- ti- ris, li- džav ru- ža
 pro ba- ro ta- ňi- ris. Li- džav, li- džav te gu- li ci-
 tro- na, šaj la li- džav tej- le le fo- ro- - ha.

*Nadur le Romen baro cintiris,
 lidžav ruža pro baro tañiris.
 Lidžav, lidžav, the gul'i citrona,
 šaj la lidžav teje le foroha.*

[Nedaleko Rómov je veľký cintorín,
 nesiem ružu na veľkom tanieri.
 Nesiem, nesiem, aj sladký citrón,
 môžem ju niešť dole mestom.]

Najmenej početné sú prechodné piesne na počúvanie. Pomalý kĺzavý rytmus, emotívny prednes aj texty týchto piesní pripomínajú tradičné žalostné piesne *hal-gató*. Často sú však spievané viachlasne, parlandový rytmus vystriedal rytmus pomerne pravidelný, bývajú sprevádzané na hudobnom nástroji. Témy týchto piesní sú choroba, smrť, hlad, chudoba, opustenosť, siroty, väzenie a láska v rôznych podobách. Nachádzame tu podobné ustálené spojenia a symboly čiernej farby, božieho trestu za neposlúchnutie matky ako v starých piesňach. Napríklad v piesni z osady Hurka v obci Žehňa z roku 1988 (viď ukážka *Hetvine tosarla*).

Rubato $\text{♩} = 100$

Het- vi- ne to- sar- la slu- ga- džis- ke dža- va.
 slu- ga- džis- ke dža- va. Slu- ga- dži- ske dža- va. Slu- ga- dži-
 ske dža- va, bo- gan- dži u- ra- va. Bo- gan- dži u- ra- va.
 Bo- gan- dži u- ra- va ka- le šu- ňu- ren- ca.

Hetvine tosarla slugadžiske džava. [V pondelok ráno na vojnu pôjdem.
Slugadžiske džava, Na vojnu pôjdem,
slugadžiske džava, bogandži urava. na vojnu pôjdem, bagandže si obujem.
Bogandži urava, Bagandže si obujem,
bogandži urava kale šuňurenca. bagandže si obujem s čiernymi šnúrkami.]

Neohalgató je niekedy skomponovaná na podnet nejakej tragickej udalosti v súkromnom alebo spoločenskom živote. Napríklad dve dievčatá z Jarovnic, okres Prešov, zložili svojej kamarátke pieseň, pretože bola smutná kvôli rodinnej situácii¹⁵ (viď ukážka *Denaš, mamó, dromeħa*, Jarovnice 2001).

Parlando ♩ = 100

I de - naš, ma - mo, dro - me - ħa,
 joj, de bo me džav mre dro - me - ħa.
 Me na - sig av - ľom, me de khe - re,
 o pin - dre fa - džin - džom.

Denaš, mamó, dromeħa,
jaj, de bo me džav mre dromeħa.
Me nasig avľom me de kħere,
o pindre fadžindžom.
O dad bešel bertena,
jaj, de nane mande ňiko.
Nane mande, Devla, ňiko,
pre oda baro svetos.

[Utekaj mama cestou,
 lebo ja idem mojou cestou.
 Neskoro som prišiel domov,
 nohy mi zamrzli.]
 [Otec sedí v base,
 jaj, nemám nikoho.
 Nemám, Bože, nikoho
 v tom širom svete.]

Denaš, mamó, dromeħa,
jaj, de bo me džav mre dromeħa.
Me nasig avľom me de kħere,
La da te murdardena.

[Utekaj mama cestou,
 jaj, lebo ja idem mojou cestou.
 Neskoro som prišiel domov,
 mamu zabili.]

¹⁵ Dievčatá nám rodinnú situáciu bližšie nepopísali.

Po záplavách v Jarovniciach a susednej obci Svinia v roku 1998, pri ktorých zahynulo 58 ľudí, sa začala spievať pieseň *Šviňate o paňi demadža* (Do Svinej vtrhla voda). Aj keď ešte neubehlo tak veľa času, autor je dnes už neznámy. Erika Husárová z Abranoviec, okres Prešov, výrazná autorka nových piesní, zložila v mladosti pieseň *Joj Devla Devla, so kerdžan*, v ktorej sa pýta Boha, čo s ňou bude, komu ju tu nechá. Mimoriadne emotívny a osobný vzťah k tejto piesni získala po smrti svojej matky, a slovo *Devla* (Bože) nahradila slovom *mamo* (mama).

Prechodné tanečné piesne (ukážka *Imar aven*) sú inšpirované tradičnými *čardaša*. Najnápadnejší rozdiel je v textoch piesní, kde sa objavujú nové slová prebraté z iných jazykov, mená z filmov a televíznych seriálov, pomenovania krajín, súčasné reálie a pod. *Neočardaša*, podobne ako *čardaša*, sú krátke piesne s jednoduchým textom, ktorý sa stále opakuje. Majú pravidelný rytmus, párne, spravidla 2/4 metrum, piesne sa pri opakovaní zvyknú zrýchľovať. Tanečné piesne sa spievajú viaceré za sebou bez prerušenia v jednej tónine a sú dopĺňované popevkami *šalalali*, zvukomalebným napodobňovaním hudobných nástrojov, dupaním, tlieskaním, búchaním. Často sú to pijanské piesne o pive, o krčme aj o následkoch pitia, posmešné, prekáravé piesne. Ale aj v týchto svižných piesňach nachádzame smutné, ba až tragické témy. Vyskytujú sa lascívne slová (napr. *lubňi* – pobehlica), časté zvolania (*joj, Romale, joj čhavale*), aj zvukomalebné popevky s asémantickým textom.

7. Piesne ako súčasť pastorácie

Duchovné piesne tvoria špecifickú skupinu novej vrstvy rómskych piesní. Vďaka uvoľneniu a možnosti slobodne sa prihlásiť k náboženskej viere, ale aj vplyvom systematickej pastoračnej a evanjelizačnej práce rôznych cirkví na Slovensku sa v spevnom repertoári Rómov udomácnila náboženská pieseň.¹⁶ Prvé takéto piesne som nahrála ešte v roku 1995 v Žehni, v Abranovciach a vo Varhaňovciach v okrese Prešov. V rokoch 2000–2010 som nahrála pomerne veľké množstvo duchovných piesní v rámci iných projektov. Kresťanské misie pri svojej práci využívajú prirodzené hudobné nadanie Rómov a podporujú ich hudobný prejav. Veľmi populárne sú charismatické náboženské prejavy. V niektorých cirkevných denomináciách, napríklad v Apoštolskej cirkvi, sú bežné, no charismatické prvky implantujú do bohoslužieb pre Rómov aj iné denominácie, napríklad grécko-katolícka cirkev.¹⁷ Priebeh spoločných charismatických bohoslužieb je veľmi

16 Píše o tom aj Mináč, 2003. Slovenské evanjelizačné stredisko pre masmédiá vydalo spevník rómskych duchovných piesní *Gila nevo dživipen*, 2000. O duchovnej hudbe v letničných zboroch sa zmiňuje aj Jurková, 2004 : 56–65.

17 Skúsenosť z výskumu v obci Čičava a Sol' v roku 2012.

dynamický, plný spevu, spontánnych verejných modlitieb a vyznaní, smiechu, plaču, tanečných pohybov a dvíhania rúk a v mnohom pripomína americké gospelové zbory. Napríklad pri bohoslužbách Kresťanskej misie Maranatha v kultúrnom dome v Spišskej Novej Vsi v roku 2009 stál na pódiu pastor, niekoľko rečníkov a modlitebníkov s ním, za nimi stál spevokol oblečený jednotne v dlhých rúchach a s dlhými štólami v kontrastnej farbe. Celé bohoslužby boli veľmi bohato prepletené spevmi, pri ktorých nespieval len zbor v popredí, ale k náboženským spevom sa nadšene pridávala celá sála. Sprevádzané boli klasickou elektronickou zostavou: klávesy, elektrické gitary a bicie. Veľmi podobný priebeh malo mládežnícke stretnutie Apoštolskej cirkvi vo vlastnom novom kostole v Sabinove v roku 2012 alebo nedelňa bohoslužba v zbore *Devleskero kher* v Košiciach v roku 2012. Okrem toho mávajú Rómovia menšie bohoslužobné a modlitebné stretnutia vo svojich domovoch, kde sa tiež veľa spieva.¹⁸

Premiešaním prvkov tradičných rómskych piesní a nerómskych kresťanských piesní vznikajú nové piesne, ktoré môžeme rozčleniť do troch skupín:

1. Piesne preberajú melódiu inojazyčných (slovenských alebo anglických) kresťanských piesní, takzvaných chvál, pôvodný text nahrádzajú rómskym.
2. Melódia z tradičnej rómskej piesne s novým, kresťanským textom v rómskom jazyku (napríklad *Devla, tu sal miro*, *Devla* na melódiu *Evo, bičav mange fotka*, ktorá sa stala populárnou nielen medzi Rómami vďaka rómskej kapele Sendreiovci).
3. Vznik úplne nových piesní s novou melódiou a s novým, kresťanským textom (viď ukážka *Sveto sal Ježiš*, Markušovce Jareček 2009).

Sveto sal Ježiš, me pačav, kaj tu džives,
hoj tiro lav či šaj šunav, hoj tuha me te dživoav.
Devla, tute man dav, čhiv tu tiro duchos,
bo tu sal amaro dat, me pačav, kaj tu džives.

[Svätý si, Ježiš, ja verím, že ty žiješ,
že tvoje slovo či môžem počuť, že s tebou budem žiť.
Bože, Tebe seba dávam, zošli Tvojho Ducha,
lebo Ty si náš Otec, ja verím, že Ty žiješ.]

Texty piesní všetkých troch skupín sa zvyknú spievať aj v slovenskom jazyku. Obraz Boha sa v moderných rómskych duchovných piesňach výrazne mení oproti obrazu Boha v žánrovo odlišných *phurikane gila*. Namiesto prísneho a tre-

18 Zúčastnila som sa na takýchto domácich pobožnostiach v obciach Markušovce a Žehra, okres Spišská Nová Ves, a v obci Lesíček, okres Prešov.

stajúceho Boha alebo Boha, od ktorého si pýtajú radu, ale on neodpovedá, nastu-
puje láskavý Ježiš, ktorý je blízko, počúva, odpúšťa a pomáha trpiacim.

V starej žalostnej piesni nahranej v Žehni v roku 1988 a v Bystranoch v roku
2001 sa spieva o trestajúcom Bohu (viď ukážka *Nič man nane*, Bystrany 2001):

Parlando ♩ = 100

Nič man na - ne, ča da - do - ro man hin.
Di so pre la - te di - khav, o ji - lo man du - khal.
Joy, de ma - rel, o Del ma - rel,
di kas ka - mel, te ma - rel.
De joy, de joy man o Del mar - d'a,
di na dža - a - nav vaš so - o - ske.

*Nič man nane,
o dadoro man hin.
So pre late dikhav,
o jilo man dukhal.*

[Nič nemám,
otca mám.
Čo sa na ňu pozerám,
srdce ma bolí.

*Joy, marel, o Del marel,
kas kamel, te marel.
Joy man o Del marda,
na džanav vaš soske.*

Joy, trestá Boh, trestá,
koho chce, trestá.
Aj mňa Boh potrestal,
neviem prečo.

*Dajori man nane,
čak dadoro man hin.
So pre late dikhav,
o jilo man dukhal.*

Mamičku nemám,
len otca mám.
Čo na ňu pozerám,
srdce ma bolí.]

Text novej kresťanskej piesne z Hlinného z roku 2009 je už vyznaním lásky k Bohu.

*Igen, Devla, tut kamav,
lavenca našti me phenav.
Tu džanes miro jilo,
sar tut, Devla, me kamav.*

[Veľmi ťa, Bože, milujem,
slovami to neviem vypovedať.
Ty poznáš moje srdce,
ako ťa, Bože, veľmi milujem.]

*Me tut kamav, me tut kamav,
Devla amaro, me tut kamav.*

Ja ťa ľúbim, ja ťa ľúbim,
Bože náš, ja ťa ľúbim.]

Záver

Hudba vždy patrila medzi dôležité súčasti kultúrnej a etnickej identity Rómov a stále hrá dôležitú úlohu v každodennom živote rómskych komunít, aj pri rodinných, alebo náboženských sviatkoch. Hudba a piesne slovenských Rómov prechádzajú vývinom, ktorý zasahuje v súčasnosti aj hudobné kultúry iných etník. Čelia podobným vplyvom, no tieto vplyvy zasahujú rómske piesne a hudbu na Slovensku o niečo neskôr. Preto aj v súčasnosti nachádzame v rómskych komunitách relikty starej vrstvy rómskych piesní. Vývinový pohyb a zmeny sa však zastaviť nedajú. Silný vplyv má televízia, rôzne špecializované hudobné kanály, ale aj hudba z filmov a televíznych seriálov. Narastajúci vplyv má internet a možnosti, ktoré poskytuje, od počúvania a sťahovania hudby až po jej prezentáciu, vytváranie videoklipov a ich zverejňovanie na rôznych portáloch či sociálnych sieťach. Prenikáním nových vplyvov do rómskeho repertoáru sa tento mení a stará vrstva piesní pomaly zaniká alebo sa premieňa na niečo iné, aktuálne, čo vyjadruje životné pocity súčasnej generácie Rómov na Slovensku.

Literatúra

- DAVIDOVÁ, E., ŽIŽKA, J. 1991. Lidové písně usedlých Romů v Československu. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia – Zenetudományi Intézet. ISBN 9637074309.
- DORŮŽKA, Petr. 2003. Menšiny baví většiny. In: Romská hudba na přelomu tisíciletí. Praha: Studio Production Saga s.r.o. ISBN 80-239-2237-8.
- DRENKO, J. 1997. Z histórie hudobníkov Ráczovcov z Lučenca. Romano džaniben 3-4. ISSN 1210-8545, s. 53–57.
- DUBAYOVÁ, Mária. 2001. Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. ISBN 80-8068-059-0.
2000. Giľa nevo dživipen. Džija andro névo dživipen. Piesne nového života. Rómsko-slovenský spevník. Bratislava: Slovenské evanjelizačné stredisko pre masmédiá. ISBN 80-88863-19-8.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964. Cigáni na Slovensku. Historicko-etnografický náčrt. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. ISBN neuvedené.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1988. Slovesná tvorba slovenských Romů. Slovenský národopis 36, číslo 1. ISSN 1335-1303, s. 80–91.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1994. Valaštan, Bohuslav: Cigánske spevy a tance. Romano džaniben 3, ISSN 1210-8545, s. 66–68.
- JURKOVÁ, Z. 2004. Rómské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotyk tématu. Romano džaniben, ňilaj. ISSN 1210-8545, s. 56–65.
- KREKOVIČOVÁ, Eva. 1989. O živote folklóru v súčasnosti. (Ľudová pieseň). Bratislava: Národopisný ústav SAV. ISBN neuvedené.
- MANN, A, B. 1998. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. Slovenský národopis 36, č. 1. ISSN 1335-1303, s. 192–202.
- MINÁČ, Jakub. 2003. Rómske nové duchovné piesne v obci Rankovce. In: Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku. Ed.: Kováč, M. a Mann, A., B. Bratislava: Chronos. ISBN 80-89027-06-7, s. 37–53.